

**КОМПЛЕКСНА СИСТЕМА ЗАСТОСУВАННЯ ПОДАТКОВИХ
ВАЖЕЛІВ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ МОТИВАЦІЙНОГО
МЕНЕДЖМЕНТУ ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНОГО РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

М.Б.КАМІНСЬКА – здобувач, Житомирський НАУ

Постановка проблеми Аграрний сектор є стратегічно важливим для розвитку економіки України, адже він забезпечує виробництво продуктів харчування, сировини для переробної промисловості, створює робочі місця для значної частини працездатного населення, є складовою експортного потенціалу країни тощо. Упровадження у сільськогосподарське виробництво інтенсивних технологій, які є необхідними для забезпечення достатнього обсягу виробництва, пов'язане зі зростанням техногенного навантаження на локальні та регіональні екосистеми, поглибленням існуючих та появою нових екологічних проблем. Саме тому нагальною проблемою є узгодження тактичних і стратегічних інтересів економіки та екології.

Ринкова економіка передбачає два основні способи впливу держави на перебіг економічних процесів: через грошово-кредитну і фіскальну політику. Грошово-кредитні важелі вважаються більш дієвим ринковим інструментом, але вони спроможні вплинути передусім на суб'єкти, які є достатньо інтегрованими у фінансову систему через механізм кредитування, розміщення коштів на банківських рахунках, здійснення операцій з фінансовими інструментами тощо. Водночас, бюджетна та податкова політика держави в умовах вітчизняної економіки спроможна оперативніше впливати на економічну поведінку суб'єктів господарювання, у тому числі й аграрної сфери.

Протягом багатьох десятиліть вітчизняні виробники сільськогосподарської продукції розраховували на підтримку з боку держави у вигляді бюджетних асигнувань, податкових і кредитних пільг тощо. В обмін на таку підтримку підприємства готові були виконувати певні вимоги держави стосовно обсягів і структури виробництва, напрямів реалізації продукції, цінової політики тощо. Саме цю традиційність у відносинах між державою і аграрними підприємствами можна використати для формування мотиваційного менеджменту екологобезпечного розвитку підприємств аграрної сфери економіки. Встановлення зв'язків між характером та інтенсивністю господарської діяльності, з одного боку, та економічним зростанням й екологічною безпекою – з іншого, в сучасних умовах є важливою теоретичною та практичною проблемою.

Стан вивчення проблеми. Питаннями підвищення екологічної безпеки в сільському господарстві, управлінням і контролем у сфері природокористування та охорони природи, еколого-економічного регулювання активно займаються вітчизняні вчені, зокрема В.Борисова, Ю.Бойчук, О.Веклич, Н.Волик, Н.Зіновчук, Г.Погріщук, О.Пилипенко, П.Саблук, В.Семенов, В.Трегобчук, О.Царенко, В.Шевчук та ін. Однак, трансформаційні процеси у вітчизняній економіці спричинили появу нових проблем в розвитку аграрних підприємств, що вимагає комплексного їх вирішення, зокрема щодо застосування податкових важелів впливу на формування мотиваційного механізму екологобезпечного розвитку.

Завдання і методика дослідження. Метою дослідження є обґрунтування комплексної системи податкових важелів для досягнення цілей мотиваційного менеджменту екологобезпечного розвитку сільськогосподарських підприємств. У процесі дослідження використано системний підхід до вирішення поставленої проблеми та основні методи економічних досліджень: абстрагування, аналіз, синтез, узагальнення.

Результати дослідження. Діюча на даний час в Україні податкова система передбачає сплату суб'єктами господарювання ряду податків та обов'язкових платежів, які за їх природою можна віднести до екологічних. Однак, їх можна розглядати передусім як елементи дозвільної системи у сфері використання природних ресурсів та здійснення викидів у навколишнє природне середовище, а також як засіб певного фінансового покарання порушників екологічного законодавства. Водночас функцію мотиватора до ведення екологобезпечного господарювання існуюча податкова система фактично не виконує.

У даній частині дослідження розглянемо можливі шляхи використання податкових важелів для підвищення мотивації у суб'єктів господарювання аграрної сфери стосовно переходу до застосування у виробничій діяльності екологобезпечних і ресурсозберігаючих технологій. При цьому пропонується узгоджене і взаємодоповнююче поєднання податкових пільг з податковими санкціями для отримання очікуваного ефекту. Саме це поєднання і визначатиме комплексність даної системи.

Метою створення комплексної системи податкового впливу (КСПВ) у системі мотиваційного менеджменту екологобезпечного розвитку аграрних підприємств є узгодження фіскальних інтересів держави, економічних інтересів суб'єктів господарювання і соціально-екологічних інтересів суспільства шляхом запровадження спеціальних умов отримання податкових пільг і застосування податкових санкцій залежно від характеру впливу на екосистему. Функціонування такої системи дозволить досягти як нагальних поточних цілей (спрямувати ресурси для подолання кризових екологічних ситуацій), так і стратегічних пріоритетів (зробити екологобезпечне і ресурсозберігаюче господарювання економічно вигідним для підприємств).

Створення комплексної системи податкового впливу має базуватися на принципах науковості, економічної доцільності, прозорості, уніфікованості.

Принцип науковості означає, що введення, скасування чи зміна видів податків та зборів, їх ставок, термінів і порядку сплати має бути ретельно підготовленим, пройти експертизу у провідних наукових центрах, оцінено з точки зору можливих наслідків як для окремих суб'єктів господарювання, так і для галузі, регіону чи економіки країни у цілому.

Принцип економічної доцільності передбачає, що впровадження будь-яких змін у системі оподаткування підприємств має бути як мінімум не збитковим для держави. Досягти цього можливо за допомогою ретельного підрахунку можливих змін в обсягах податкових надходжень, витрат на адміністрування конкретних податків і зборів, впливу зміни ставок чи порядку сплати одних податків на податкову базу інших видів податків, зборів та інших податкових платежів.

Дотримання принципу прозорості означає, що рішення про перехід підприємства на іншу систему оподаткування має прийматися на основі максимально повної і доступної інформації. Ця інформація має містити дані про можливі зміни у видах, ставках, термінах і порядку сплати податків, обсяги штрафних санкцій у разі невиконання певних вимог тощо.

Уніфікованість комплексної системи податкового впливу досягатиметься за рахунок того, що правила переходу на нову систему оподаткування і її функціонування будуть однаковими для усіх аграрних підприємств незалежно від їх форм власності, місця розташування, організаційної форми, структури товарної продукції тощо. Для цього впровадження даної системи вимагатиме внесення необхідних змін і доповнень у діюче законодавство України.

Побудова комплексної системи податкового впливу на вищезазначених принципах дозволить даній системі виконувати наступні ключові функції у сфері екологічного менеджменту різних рівнів: фіскальну, ресурсозберігаючу, контролюючу, стимулюючу.

Для ефективнішого використання бюджетно-податкових важелів у системі мотиваційного менеджменту екологобезпечного розвитку аграрних підприємств пропонується надавати сільськогосподарським підприємствам можливість вибору одного з двох варіантів:

1. Залишатися на існуючій системі оподаткування.

2. Отримати спеціальний статус – «біологічне сільськогосподарське підприємство» і перейти на спеціальну систему оподаткування.

Якщо сільськогосподарське підприємство залишатиметься на загальній системі оподаткування, то для нього не змінюється порядок нарахування і сплати тих податків і зборів, які підприємство сплачувало раніше. Водночас, сільськогосподарський виробник не

матиме права на отримання будь-яких додаткових пільг чи преференцій у сфері оподаткування своєї діяльності, крім тих, які вже передбачені діючим законодавством. Фактично, мета такого кроку – зробити перехід на нову систему оподаткування економічно вигідним для аграрних підприємств, які зможуть стати більш конкурентоспроможними на ринку, отримавши податкові пільги.

Розробка системи податкових пільг та фінансових санкцій для сільськогосподарських підприємств у разі отримання ними спеціального економіко-правового статусу можлива в рамках вже діючого в Україні законодавства. Зокрема, ст. 1 Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» (далі – Закон) передбачає, що на території таких зон запроваджуються пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних та іноземних юридичних і фізичних осіб. Отже, прийнявши окремим законом рішення про створення в Житомирській області (чи у будь-якому іншому регіоні України) спеціальної економічної зони, статус якої поширюється на аграрні підприємства, є всі правові підстави надати цим підприємствам податкові пільги.

Серед можливих цілей створення спеціальної економічної зони, визначених вищезгаданим Законом, є залучення і впровадження нових технологій, поліпшення використання природних ресурсів. У нашому випадку мова може йти про впровадження екологобезпечних і ресурсозберігаючих технологій при виробництві сільськогосподарської продукції. Упровадження таких технологій, у свою чергу, надасть можливість зменшити використання невідновлюваних ресурсів, покращити якість землі, перетворити відходи аграрного виробництва у відновлювані ресурси.

Серед типів спеціальних економічних зон, передбачених Законом, для забезпечення успішного функціонування мотиваційного механізму екологобезпечного розвитку аграрних підприємств найбільш перспективним вбачається створення комплексної виробничої зони. Вона являє собою територію (регіон), на якій запроваджується пільговий податковий, валютно-фінансовий, митний режим економічної діяльності з метою стимулювання підприємництва, залучення інвестицій, розширення зовнішньоекономічних зв'язків, запозичення нових технологій тощо. Наявність вищезгаданих пільг зробить аграрне виробництво інвестиційно привабливішим як для вітчизняних, так і для іноземних інвесторів.

Оскільки спеціальна економічна зона може охоплювати достатньо велику територію, то цілком природно, що не всі розташовані на ній підприємства можуть вважатися суб'єктами цієї зони. У даному випадку пропонується, що право користуватися передбаченими у зоні пільгами матимуть лише ті аграрні підприємства, які отримали статус «біологічне сільськогосподарське підприємство». Правове закріплення

вказаного статусу можна здійснити шляхом внесення його у закон про створення спеціальної економічної зони.

Комплексна система податкового впливу, формування якої пропонується в рамках створення спеціальної економічної зони, має передбачати внесення змін до існуючої системи нарахування і сплати окремих видів податків і зборів. Зокрема, вважаємо за можливе дещо змінити механізм нарахування і сплати податку на прибуток, податку на додану вартість, податку на землю, податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, збору за спеціальне використання природних ресурсів, збору за забруднення навколишнього природного середовища, збору за розміщення відходів, штрафи за порушення вимог екологічного законодавства. Ці зміни мають стосуватися виключно діяльності тих аграрних підприємств, які отримали статус «біологічне сільськогосподарське підприємство», і мати на меті покращити екологічну ситуацію у сільському господарстві, збільшити частку екологічно чистої продукції в загальному обсязі виробництва та стимулювати застосування ресурсозберігаючих технологій.

Діючим в Україні законодавством передбачено, що суб'єкти господарювання незалежно від форм власності, організаційних форм і видів діяльності є платниками збору за спеціальне використання природних ресурсів, збору за забруднення навколишнього природного середовища, збору за розміщення відходів, штрафів за порушення вимог екологічного законодавства. Вважаємо за доцільне залишити платниками вказаних зборів і біологічні сільськогосподарські підприємства, оскільки природа цих платежів прямо відповідає цілям менеджменту екологобезпечного розвитку.

Разом з тим, ідея впровадження спеціального статусу біологічного сільськогосподарського підприємства зумовлена, передусім, прагненням підвищити екологічну відповідальність суб'єктів господарювання та пришвидшити процес переходу на екологобезпечні технології виробництва. Тому вважаємо за доцільне провести моніторинг екологічного стану сільськогосподарських територій, за результатами якого територія господарювання кожного аграрного підприємства має бути віднесена до однієї з чотирьох категорій: 1) безпечний екологічний стан; 2) погіршений екологічний стан; 3) загрозливий екологічний стан; 4) критичний екологічний стан. Критерії віднесення господарств до кожної з наведених груп мають бути розроблені уповноваженими науковими колективами, затверджені відповідними нормативними актами і бути доступними для ознайомлення усім бажаючим. Цілком природно, що чим гіршим є існуючий екологічний стан аграрного виробництва, тим більшої шкоди завдаватимуть будь-які дії з його погіршення чи бездіяльність з його покращення. Тому пропонується існуючі види екологічних платежів стягувати з біологічних сільськогосподарських підприємств з коефіцієнтами, розмір яких відповідає номеру групи. Таким чином, це

стимулюватиме їх до вирішення дилеми: як нарощувати масштаби господарювання без зростання обсягів екологічної шкоди, особливо на екологічно пошкоджених територіях.

При набутті статусу біологічного сільськогосподарського підприємства пропонуємо перелік податкових санкцій за порушення вимог, передбачених цим статусом, у табл. 1

Таблиця 1 – Пропонований перелік додаткових податкових пільг та санкцій при запровадженні комплексної системи податкового впливу для біологічних сільськогосподарських підприємств

Вид податку	Додаткові податкові пільги	Додаткові податкові санкції
Податок на прибуток	Зменшення величини оподаткованого прибутку на суму коштів фонду екологізації виробництва	Не передбачені
ПДВ	Звільнення від сплати ПДВ операцій з придбання аграрними підприємствами товарів, робіт і послуг, необхідних для впровадження у виробництво екологічнобезпечних і ресурсозберігаючих технологій	Не передбачені
Податок з власників транспортних засобів	Зменшення ставки податку при зменшенні маси машин та обсягів викидів для ґрунтообробної техніки і об'єму двигуна та обсягів викидів для іншої техніки	Збільшення ставки при перевищенні понад норму маси і обсягів викидів
Податок на землю	Звільнення від сплати податку, якщо підприємство здійснило витрати на відновлення земель чи покращання їх якості у розмірі, який удвічі чи більше перевищує суму нарахованого податку на землю	Збільшення ставки, якщо земля використовується не за призначенням
Екологічні платежі	Не передбачені	Ставка збільшується на коефіцієнт, в залежності від зони екологічного стану

Джерело: власні дослідження.

Таким чином, поєднання податкових пільг і податкових санкцій стосовно порядку нарахування та сплати розглянутих вище податків та зборів дозволить сформувати комплексну систему застосування податкових важелів для досягнення цілей мотиваційного менеджменту екологічнобезпечного розвитку аграрних підприємств. Ще раз зауважимо, що дія вказаної системи на початковому етапі її впровадження стосуватиметься лише тих суб'єктів господарювання, які за власним бажанням отримають статус біологічного сільськогосподарського підприємства. При позитивному ефекті система може бути розповсюджена і на інші підприємства.

Упровадження вищезазначених податкових пільг та санкцій для біологічних сільськогосподарських підприємств має відбуватися шляхом внесення необхідних змін і доповнень до діючих законів.

Висновки та пропозиції. Проведення комплексу зазначених у даній частині дослідження заходів дасть змогу створити в межах певного аграрного регіону комплексну систему мотиваційного менеджменту екологічнобезпечного розвитку сільськогосподарського виробництва. Наслідком її впровадження має стати поступовий перехід аграрних підприємств до застосування екологічнобезпечних та ресурсозберігаючих технологій виробництва, вирішення вже існуючих та недопущення появи нових екологічних проблем як у межах самого сільськогосподарського підприємства, так і в навколишніх сільських територіях, задоволення зростаючого попиту на екологічно чисту та безпечну сільськогосподарську продукцію. Досягнення вказаних результатів можливе лише за умови узгоджених дій усіх зацікавлених сторін: держави, місцевих органів влади, самих аграрних підприємств, територіальної громади тощо.

Перспектива подальшого дослідження. Наступним кроком дослідження мотиваційного менеджменту екологічнобезпечного розвитку сільськогосподарських підприємств повинно стати створення в Україні системи реалізації екологічно чистої сільськогосподарської продукції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Трегобчук В. Екологічнобезпечна економіка: альтернативи немає // Вісн. НАН України. — 1998. — № 3-4. — С. 15-21.
2. Шевчук В. Я. Екологічне управління: Підручник / В.Я.Шевчук, Ю.М.Саталкін, Г.О.Білявський, В.М.Навроцький, В.В.Гетьман. — К.: Либідь, 2004. — 430 с.
3. Царенко О. М., Злобін Ю. А. Навколишнє середовище та економіка природокористування: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 1999. — 176 с.
4. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р.
5. Обласна комплексна програма охорони навколишнього природного середовища на 2008-2012 роки. — Житомир, 2008.